

Slavoljub Gacović
Darinka Gacović

PROŽIMANJA DEMONA SMRTI I SUDBINE SAMODIVE¹ I DEMONA SMRTONOSNE ZARAZNE BOLESTI ČUME²

CILJ I METODA ISTRAŽIVANJA

Naša je namera da ukažemo na neke od mnogih elemenata koji idu u prilog dokazima o prožimanju *demoni smrti i sudbine Samodive* i *demoni smrtonosne zarazne bolesti Čume*. To činimo upoređujući neobjavljenu etnografsku građu prikupljenu u Vlahu severoistočne Srbije i objavljenu koja je prikupljena na području današnje Bugarske i Makedonije.³

Koristili smo uporednu metodu koja će, mislimo, biti najadekvatnija u ostvarivanju cilja istraživanja uz potrebne komentare.

ETNOGRAFSKA GRAĐA

I 1 *Izgled i funkcija demoni zarazne bolesti Čume koja se reprodukuje, kreira, stvara u liku smrti*: Čuma е “създадена ... от Господ и е подвластна нему. Бог и дава тефтер, в който са написани имената на всички, които ще пострадат от нея. Осмисля се като стара, много грозна, гърбава и костелива, облечена в черни дрипи. Косите и са дълги и разрошени. Очите и са червени (огнени), а ноктите дълги. В ръка носи коса, с която отсича главите на болелите. Често се идентифицира с дявола и пресъздава образа на смъртта...”⁴ (курзив аутора).

¹ Građu o Samodivi kao demonu smrti, odnosno kao samom imenu smrti i sudbine, preuzeli smo iz knjige: Славољуб Гацовић, *Путеви истине: полемика о вредности једног научног рада*, Зајечар 1999, стр. 176-181

² Građu u vezi sa demonom bolesti Čuma preuzeli smo iz knjige: *Чума село изгорил*, подбор и научен коментар: Светла Петкова, Софија 1996.

³ Tekstove sa bugarskog i makedonskog jezika preveo Slavoljub Gacović, kao i tekstove sa rumunskog, koje je sam prikupio na terenu.

⁴ *Българска митология : Енциклопедичен речник*, прво издание, саставител Анани Стойнев, автори на статии: Анани Стойнев, Димитър Попов, Маргарита Василева, Ралко Попов, Софија 1994, стр. 388: “Чуму је створио Господ и под његовом је влашћу. Бог јој даје тефтер у којем су написана имена свих који ће од ње настрадати. Замислија се као стара,

II ПРИМЕР

[...] Една вечер страшна жена влезнала в къщата ... Тя била облечена в дрипи, косата и била рошава, лицето черно, на челото имала едно око, на краката и ръцете имала извити нокти, през устата и стърчала два големи зъба. През рамото носила една тояга и на нея закачена стара торба...⁵.

I 2 *Izgled i funkcija jedinstvenog lika demona smrti i sudbine Samodive (Somođiva) u posmrtnim pesmama "Petrecătura":*

SLAĆINA 17-22

.....
 "Curvo, curvo, Somođivo⁶,
 Cum ieşă năgră şi urită,
 Şi la păr tu desplecită,
 Şi la dinţ cam încolţată,
 Da la oikl înbolboiată,
 Spomîntaş tu lumia toată."

SLATINA

.....
 "Kurvo, kurvo, Samodivo,
 Crna li si, a i ružna,
 A i kose raspletene,
 20 Pa i zuba izoštrelih,
 A očiju izbuljenih,
 Ceo svet si uplašila."

ŃICOLIŞA II 26-34

.....
 Mult ieşă năgră şi urită.
 La părău şi displicită,
 Încolţată şi-n zămbată,
 Boldonoasă şi fricoasă.
 De mă iau fiorl pim oasă."
 Somođiva se zîşa-re:
 "Ieu mi-s năgră şi urită,
 Şi-n colţata şi-n zîmbată."

NIKOLIČEVO

.....
 Mnogo ružna si i crna.
 I sa kosom raspletenom,
 Zubata i iskežena,
 Strašna i nakostrešena.
 30 Jeza me po telu hvata."
 A šta reče Samodiva:
 "Al sam crna ja i ružna,
 Zubata i iskežena."

mnogo grozna, grbava i koštunjava starica, obučena u crne rite. Kosa joj je duga i raščupana. Oči su joj crvene (zažarene), a nokti dugi. U ruci nosi kosu, kojom odseca glave obolelima. Često se identifikuje s đavolom i odražava lik smrti ...".

⁵ Čuma selo izgorila, str. 81: "[...] Jedne večeri strašna žena ušla je u kuću ... Ona je bila obučena u dronjke, kosa joj je bila čupava, lice crno, na čelu je imala jedno oko, na nogama i rukama imala je savijene nokte, preko ustiju su joj štrčala dva velika zuba (kurziv autora). Preko ramena je nosila jedan štap na koji je okačena stara torba...".

⁶ Etimološko objašnjenje imena demona *Samodive* (*Somođive*) vidi u knjizi: С. Гацовић, *Путеву истине...* стр. 24-25. O ortografiji zabeleženih vlaških tekstova vidi u napomeni br. 5 u radu С. Гацовића, *Превентивно призивање дуалног теонима неба и земље употребом дивизме у кађењу свадбене трпезе Влаха североисточне Србије* na stranicama ovog Zbornika.

Đi la Dumñe-Zău⁷ lasată,

NICOLIȘA I 93-97

.....
“Somo, Somo, Somodivo,
Zu ȧșc ȧgră și urită,
Și-n colțată și zîmbată.”

GÎNZÎGRAD 14-24

“Nu će poć scrija la-ȧ viȧ,
Fȧia albă sa umplut,
Și condiȧ sa troșit.
Ma će scrije đe veșije,
Će scrije pe fȧia ȧgră,
Că niș fȧia n-am umplut,
Niș condiȧ n-am troșit.”
Bato, Dumñe-Zău s-o bată!
Zo ȧe naltă și uscată,
Și la đinȧ mult ȧe-n colțată,
Și la oȧ cam boldoȧtă.

Od Gospoda Boga dana,

NIKOLIČEVO

.....
“Samo, Samo, Samodivo,
Crna li si, a i ružna,
95 A i zuba iskeženih.”

GAMZIGRAD

“Ne mogu te među žive,
15 Beli list sam ispisala,
I pisaljku potrošila.
Za večnost upisaću te,
U list crni upisaću,
Jer ni listak ne ispunih,
20 Ni pisaljku ne potroših.”
Nek’ je Gospod-Bog ubije!
Al’ je suva i visoka,
A i zuba naoštrenih,
U licu je oštrogleda.

II 1 *Tefter (knjiga) demona zarazne bolesti Čume:*

.....
Язи на йода⁸ отидох⁹
по-напрешната неделя,
там си чумата заварюх,
чумата , вещи юдата,
в лява и ръка *тефтеро*¹⁰,
в дясна и ръка *кондилю*¹¹,

.....
Ja do Samodive otidoh
one prethodne nedelje,
tamo Čumu zatekoh,
Čumu, stvarnu Samodivu,
u levoj ruci joj *tefter*,
u desnoj ruci joj *pisaljka*,

⁷ Etimološko objašnjenje imena božanstva Zău-Zân vidi u knjizi: Славољуб Гацовић, *Путеви истине*...стр. 24, 170-174

⁸ U već navedenoj knjizi *Българска митологија* pod odrednicom *юда* (стр. 392) upućeni smo na “*Сатана, Дявол, Самодива, Вихрушка*”, а pod odrednicom *самодива* (стр. 304-306) čitamo “(Зап. България), самовила, вила (Ист. и Южна България), юда (Пирин и Странджа-Сакар), перия (Родопите), юдефка, недефка, недяфка, видяфка, дяфка, светинка, немоцийка (Тракийския регион)...”

⁹ Чума село изгорилa, стр. 51

¹⁰ A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, šesto izdanje, Sarajevo 1989, str. 606 под *tefter, tevtter, defter m. (grč. diftira) bilježnica, registar, protokol ... “U crn tefter koga zapisati”...*

¹¹ Etimološko objašnjenje i raspravu o “*pisaljki*” (*condeȧ*) vidi u knjizi С. Гацовић, *Путеви истине*...стр. 182-184

и тя, мамо льо, писваше,
 писваше, мамо, юрисва.
 И язе, мамо, йотидох,
 че са и тефтеро напълнил,
 и мене на край приписа,
 на край, йодвѣн тефтеру
 и пак ми вярно заръче:
 - Мирьо льо, казъм Мирьо льо,
 готви са, Миро, труфи са
 събота срещу неделя,
 че щем за тебе да додем!

a ona, mamó le, písala je,
 písala je, majko, po zakonu.
 I ja, majko, otidoh,
 jer joj se tefter napunio,
 i mene na kraju zapisa,
 na kraju, izvan teftera,
 i opet mi stvarno poruči:
 -Miro-le, draga Miro-le,
 pripremi se, Miro, ulepšaj se
 u subotu sprama nedelje,
 jer ću za tebe da dođem!

II PRIMER

Господ на чума думаше:¹²
 яз да та, чумо, пригледам,
 къдя си, чумо, ходяла,
 како си горила й морила.
 Чума си *тефтер* предаде,
 и вещи си си чума фаляше:
 - Сега ще, Боже, да ида
 Иванчи единчък да зема!
 Че стана чума, отиде,
 че рече чума да влезе
 в Караджово¹³ двори да земе.

Gospod je Čumi govorio:
 ja da te, Čumo, pregledam,
 kuda si, Čumo, hodila,
 kako gorela i usmrćivala.
 Čuma je *tefter* predala
 i stvarno se Čuma hvalila:
 -Sada ću, Bože, da idem
 Jovana jedinca da uzmem!
 Pa onda Čuma, otide,
 jer reče Čuma da će ući
 u Karadžove dvore da uzme.

II 2 *Knjiga jedinstvenog lika demona smrti i sudbine Samodive (Somođiva) u posmrtnim pesmama "Petrecătura":*

DÂLBOŞANA 3-6, 10-15

Car-pe ćine ć-a mînat,
 Şî ć-a lqat ñagril'i Somođivil'i?
 Şî înră uşe a răşărit un Brad.
 Care la jël sa umbrat?

DUBOČANE

Ko je tebe, Ivo, ter'o,
 Da te Samodive uzmu?
 Posred dveri Bor je nik'o.
 Pod njegovom ko je senkom?

5

¹² Чума село изгорила, стр. 76

¹³ Стихови су настали на основу истинитог догађаја с почетка XIX века. Наиме, 1812. godine влашки knez Њон Karadža је preneo zarazu čume iz Carigrada u Bukurešt. Vidi: Чума село изгорила, Подбор и научен коментар: Светла Петкова, София 1996, стр. 78

.....	
“Scrije mă tu cu ai vii,	10	“Zapiši me sa živima,
Nu mă scrije tu cu ai morț.”		A nemoj me sa mrtvima.”
“Cu ai vii carća s-a împlinut,		“Za žive je knjiga puna,
Da condiju am perdut.		A pisaljka izgubljena.
Da cu ai morț condiju am gasît,		Za mrtve ja pero nađoh,
Carćija nu sa împlinut.”	15	A i knjiga nije puna.”

III 1 *Samodivska sofrā koja se postavlja kako bi se Samodive umilostivile:* “Самодивската болест се лекува ... от баячки. Те отиват привечер на С. софра, постилат нова кърпа и върху нея поставят конска подкова, зърна от просо, ечемек или овес, зелена пръстена паничка с мед, пирони, босилкова китка, вързана с червен вълнен конец. Носят и погача за С. Пръскат наоколо мед с китката и канят С. да дойдат да си хапнат и пийнат и конете си да подковат. В чест на С. тракийските жени организират общоселски жертвоприношения на *кръстпът*, край чешмата ... представите за тях са сходни с представите за ... орисниците.”¹⁴

III 2 *Čumina sofrā ili pomen halama (masa Čumi/-lor/ or pomana Al/-lor/):* “Мујџа, вр-одатā la noi ѓn sat, s-a dat masa Čumi-lor or pomana Al-lor, ѓntrā rāspĭnciĉe or la lacurĭ; la Alova s-a dat la Lacu lu Gigā unde ѓesĉe bĭltoacā, lac de apā. S-a facut pe postu Sĭn-Petrului. Sĭnbāta trij vāduve a gacĭt a casā trij legumurĭ de post – varzā, fasui vĭerde ѓi crmpij; a loat bĭere, vin ѓi rakiu cā pivā ѓi socurĭ n-a fost ca astāz, trij pĭn, mĭnerĭe ѓ-o kituțā de busuioc. Toacĉe trebuĭelurĭ-eșĉa s-a pus pe kil'im roșu de lĭnā da ѓel pĭ-o masā. Će god s-a pus pe masā, da ѓi masa, mĉarā sā fiĭe tot nou. Muĭerĭi care a facut triaba-sta a fost ѓnbracaĉe ѓn toale nĉgre cu capicĭlĭi goale ѓi cu pĭecĉerĭ pĭe spinarĭe, ѓntoarsā ѓn rāsārit de soarĭe pān-ѓn sara; s-a-nkinat de trij orĭ ѓi a dat de pomanā la ĉume, la ale, la somodivĭ, sā bĭa sā manĭnĉe ѓi sā sā ducā la cāșilĭi-lor, da pĭe lumĭa đin sat, pe vicĭlĭi-lor sā l'e lasā ‘curaĉe luminaĉe ca rakiu al strācorat cā aāla ѓe māj curat đi la Dumĭne-Zāu lasat’. Pĭe urmā ѓel'e, aā'l'a ale trij muĭerĭ, ĉe a mĭncat a mĭncat da pĭ-al alālalt a lasat, da pāj masa a rāstornat. Tomiĉe mĭne, poĭmĭne a veĭit đ-a loat masa ѓi așĉernutu.”¹⁵

¹⁴ *Българска митология*, стр. 306: “Samodivsku bolest leče ... bajalice. One odlaze uveĉe kod S. trepeze, prostiru nov ĉaršav i preko njega postave konjsku potkovicu, zrna prosa, jeĉma ili ovsā, zelenu zemljanu [plitku] zdelu s medom, viljuške, kiticu bosiljka vezanu crvenim vunenim koncem. Nose i pogaĉu za S. Prskaju naokolo med s kiticom i dozivaju S. da dođu da pojedu i popiju i da konje sebi potkuju. U ĉast S. traĉke žene organizuju opšte seosko pri-nošenje Źrtve na raskrșĉu, kraj ĉesme ... predstave o njima su istovetne [onim predstavama] o ... suđajama.

¹⁵ Informator je Jovanka Gacović iz sela Halova, rođena 1936. godine. Informacija je zabeležena 1. aprila 1999. godine: “Majko, nekada u našem selu davale su se trepeze Čumama ili

IV 1 *Socijalna struktura na smrt obolelih lica od demona zarazne bolesti Čume:*

**ЧУМА ПОГУБВА ПРОКЛЪНА-
ТИ ОТ МАЙКА ИМ ДЕЦА**¹⁶

Дримна юда град градила
на небото пред облаци.
Що е колъе набивала
се **юнаци**, кое дека;
Що е преплит преплитала
се **девойки** коя дека;
що е подпир подпирала
се **невесты бездеткини**;
що е тръње затрънила
се **дечица пеленчета**.

**ČUMA UBIJA OD MAJKE PRO-
KLINJANU DECU**

Dronjava Samodiva grad gradila
na nebu ispred oblaka.
Što je kolje nabijala
sve **junaci**, više manje;
Što je pleter preplitala
sve **devojke** više manje;
što je potpor potpirala
sve **neveste bezdetkinje**;
što je trnje zatrnjila
sve **dečica u pelenama**.

II PRIMER

Град градила самовила¹⁷
ни на небе, ни на земи,
току-така под облака;
що диредзи ми редеше –
все юнаци отбрани,
що пармаци ми редеше –
се девойки отбирани;
що пенджери ми редеше –
се дечина отбирани.

Grad gradila samovila
ni na nebu, ni na zemlji,
tamo negde pod oblake;
što je direke izredala –
sve junake odabrane,
što je merteke izredala –
sve devojke odabrane;
što je prozore izredala –
sve dečica odabrana.

pomane Halama na raskršćima, ili na močvarnim mestima; u Halovu su davane [trpeze ili pomane] na mestu zvanom Gigina močvara, gde ima ustajale vode, gliba s vodom. Davale su se u [vreme] posta Petrovdana. U subotu su tri udovice spremale kod kuće tri posna jela – kupus, grašak i krompir, uzimale su piće, vino i rakiju, jer piva i sokova nije bilo kao danas, tri hleba, med i kiticu bosiljka. Sve ove potrepštine stavljane su na vuneni crveni ćilim, a on na sofру. Što god se stavljalо na sofру, a i sofra, moralo je biti sve novo. Žene koje su odrađivale ovaj posao bile su obučene u crninu, gologlave i raspuštenih kosa, okrenute ka izgreву sunca, predveče; prekrstile bi se tri puta i namenile bi [hranu] u pomen Čumama, Halama, Samodivama, da piju, da jedu i da odu svojim kućama, a narod u selu i njihovu stoku da ostave očišćene [odnosno neopoganjene], prosvetljene kao procedena rakija, jer je ona najčistija, od Gospoda Boga dana. Te tri žene, šta su jele-jele su, a ostalo su ostavile nagnuvši sofру [na stranu]. Tek sutra, prekosutra došle bi da uzmu sofру i ponjavu”.

¹⁶ Чума село изгорила, стр. 79

¹⁷ И. Георгиева, *Българска народна митология*, София 1983, стр. 114

IV 2 *Socijalna struktura lica kojima jedinstveni lik demoni smrti i demoni sudbine Samodiva (Somođiva) uzima dušu u posmrtnim pesmama "Petrecătura":*

NICOLIŞA I 99-114

Nu-î al'eg numa-î cul'eg,
 Tot muerî-n vrsta ta-re,
 Moş batrîn cu bârbe albe,
 Babuţă cu cîrjîqare,
 Nevescel'e pedulbeale,
 Feace marî cu oprezale,
 Neveasce cu legaale,
 Copii miş pe fâşuiale,
 Da feciţă cu perciţă.
 Le despart de la muikiţa.
 Păcurari cu cîrduri mari,
 Feace marî cu dîrzari,
 Şcolari cu kesuiale,
 Baetăi cu kić măi marî.
 Şe fac nunta cu dîrzari.
 Cu dîrzari şi cu stagarî."

MENIŢA 11-16; 19-21

Toţ kimeţ pre bîcişele,
 Şi kimeciţă pră leiţă,
 Şi neviastă pră zorzoane,
 Voiñisei pră curăluşă,
 Feace marî pră bîrîşoare,
 Dar-bekerî pră clăbeşoare,

NICOLIŞA II 37

Fece marî dîn razboiarie,

CREPOLIN 6-7; 9-10

Fiece marî pră monoñoarie,
 Neviastă pră coferioarie,

.....

Juñelaş pră fluieriale,
 Omanaş pră briuri roşii,

NIKOLIČEVO

Ne probiram, već sabiram,
 100 Sve žene godina tvojih,
 Stare deke belobrade,
 Bakice sa štapovima,
 Neveste sa tozlucima,
 Udavače s oprezima,
 105 Neveste sa kolevkama,
 Bebice u pelenama,
 Devojke sa ukrasima.
 Odvajam ih od majčica.
 I pastire sa stadima,
 110 Udavače, spremonošce,
 Školarce sa torbicama,
 Momke sa perjanicama.
 Svadbu prave s vojvodama.
 Predvodi ih stegonoša."

MELNICA

Kmetove sa tojagama,
 Kmetice na klupicama,
 Neveste sa ukrasima,
 Vojnike sa kaišima,
 15 Devojke s pletenicama,
 Bećare sa šubarama,

NIKOLIČEVO

I devojke sa razboja,

KREPOLJIN

Devojke sa frizurama,
 Neveste s pletenicama,

.....

A momke u frulankama,
 10 Sa crvenim pojasima,

VITONÎȚA 13-14; 17-20
Și kimjetu pre ol'itu,
Kimecița pre ol'ită,

.....
Aduń juń pră pauń,
Fjeće marl pră munuń,
Și bekerl pră fluierial'e,
Fjeće marl pră ogrinzal'e,

CLADUROA 15-16
Nevescē pră-nvāl'itoare,
Voĩnișei pră săbiioare,

PODGORT 60
Bab-batrîn cu cîrpe albe,

ISACUVA 38
Žuńelaș pe cunuńoare,

JAGUBIȚA 12
Voĩnișei pe pușkiță,

JAGUBIȚA II 3-7; 13-16
Da în Raj nu puoț să stai,
De žucatu žuńiluor,
De cîntatu fječilor,
De pascutu uoilor,
De žucatu mńeilor.”

.....
Neviesce pe cîrpl ruoșîi,
Žuńelaș pe guńbińuare,
Fjeće marl pe muńińuare,
Copiĩ miș pe fașîuare.

MAGUDIȚA 11-12
Da mujerl pră cîrpe roșîi,
Qameń cińerl pră brîńe năgre.”

MAGUDIȚA II 10-11
Qameń batrîn pră brîńe năgre,
Da babe pră cîrpe albe,

VITOVNICA
Kmetove u kaftanima,
I kmetice u ajnama,

.....
Junake sa paun perjem,
Mlade sa mladoženjama,
Bećare sa frulankama,
20 Devojke s ogledalima,

KLADUROVO
15 Neveste na dan venčanja,
I vojnike sa sabljama,

POPDGORAC
60 Bake s belim maramama,

ISAKOVO
Mlade momke na venčanju,

ŽAGUBICA
I vojnike sa puškama,

ŽAGUBICA
Al' u Raju ne mož' stati,
Sve od igre tih momaka,
5 I od pesme devojaka,
I od ispaše ovaca,
I od igre jaganjaca.”

.....
Neveste sa maramama,
I momci sa gunjevima,
15 Udavače s velovima,
Bebice u pelenama.

MILANOVAC
Sa crvenim velom žene,
Sa crvenim pasom ljudi.”

MILANOVAC II
10 Starce s crnim pojasima,
Babe s belim maramama,

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

I 1-I 2 Čuma je u bugarskoj narodnoj tradiciji “od Boga dana” (създадена от Господ), a i u vlaškoj narodnoj tradiciji, odnosno u posmrtnim pesmama, “u petrekaturama” (în petrecături) “Samodiva” (Somodiva) takođe je “od Gospoda Boga dana” (Đi la Dumne-Zău lasată). Čuma je imala “dugu čupavu kosu ... i crno lice” (косите и са дълги и разрошени ... лицето черно), dok je Samodiva bila “... crna i ružna | A i kose raspletene” (îngră și urită | Și la păr tu despletită). Pripovedač bugarske tradicije u detaljnom opisu Čume, pored ostalog, kaže da su joj “preko ustiju štrčala dva velika zuba” (през устата и стърчала два големи зъба), dok je pesnik vlaške tradicije, ponesen pesničkim nadahnućem o izgledu Samodive, rekao da je “zuba izoštrelih” (Și la dinț cam încolțată) ili “Zubata i iskežena | Strašna i nakostrešena” (Încolțată și-n zimbată | Boldonșasă și fricoșă), te ga zbog toga “Jeza ... po telu hvata” (De mă iau fiori pin ȝasă). Čumine oči “su crvene (zažarene)” (са червени /огнени/) u bugarskog pripovedača, dok je Samodiva u vlaškog pesnika “očiju izbuljenih” (Da la oĝi înbolbojată). U bugarskoj narativnoj formi Čuma je “na čelu imala jedno oko” (на челото имала едно око), dok u vlaškoj tradiciji u opisu izgleda Samodive toga nema, ali se zato jedan sličan detalj očuvao “u petrekaturama” (în petrecături) kod pisara rajskih kapija polifemskog izgleda kao u sledećim stihovima “Jer pisara velog ima | On nozdrvu jednu ima” (Că-m ȝasce vru-n pisarî marie | Facut fricos cu o narie) dok je motiv kose kojom demon bolesti Čuma oduzima život blizak srednjovekovnoj tradiciji poimanja demona smrti koji takođe kosom oduzima život.

Kada se uopšte govori o demonima smrti, sudbine i bolesti, možemo reći da se u narodnoj tradicionalnoj kulturi Bugara i Vlaha severoistočne Srbije oni veoma prožimaju. Iz stihova petrekatura vidimo npr. da je demon smrti i sudbine **Samodiva** u Vlaha poistovećen s **vilom**, kao u sledećim stihovima iz Isakova (st. 12-17) : “Jedna vila najstarija, | Pred njeg’ ona tad’ izade, | Ona njemu ‘vako reče: | “Upisat’ ga ne možemo, | Pisaljka se polomila, | A mastilo potrošilo.” (Da o đină măi batrînă, | Îut-nainće că ȝasa-re. | Și dă-n gură-ș gîrăjară: | “Nu pućem să-l măi scrijem, | Că condeiu ni s-a frînt, | Și zmîntîna mî-am sfîrșit”)., ili sa **lastavicom** ili sa **svetom devom Marijom velikom** ili sa **svetom devom Marijom malom**, kao u sledećim stihovima iz Vitovnice (st. 65-68) : “Lastavica kad ga vide, | Do njega se brzo spusti, | I pod krilo tad ga uze, | I ovako Janka pita: | “Zašto si ti, Janko, doš’o?” | “Došao sam da te molim, | Upiši me u list živih.” | Tad Marija Vela reče: | “Ne mogu te, majko, pisat’, | Knjigu živih ja ispunih, | I pisaljku ja po-

lomih. | Ti da ideš, Janko, ideš, | Do Marije male, Svete, | Još bolje je ti zamoli | U list crni nek' te piše, | U list crni, među mrtve.”(Rîndurîaua cîn-âl veđa-re, | La iel fuga să slobăda-re, | Şî supt arpe că-l luva-re, | Şî pe Ianco-l întreba-re: | “La še Iancu'le ai veñit?” | “Am veñit io să mă rog, | Să mă scrije-n foaja vije.” | Marija mare-n dîşa-re: | “Nu poş maico să ce scrii, | Carcă vii-am împlînit, | Şî condiju mi lam frînt. | Să ce duş, Iancu'le, duş, | La sînta Marija mică, | Şî prija biñe să ce roz, | Să ce scrije-n foaja năgră, | Foaja năgră da la-î morţ.”), ili sa **svetim Jovanom pisarom**, pod uticajem hrišćanstva, u stihovima iz Žagubice (st. 40-42): “U ruke mu knjigu daše. | Svetom Jovanu ga slaše, | Svetom Jovanu pisaru” (Carcişioara-n mînă i-a dat. | Să să ducă la sfići Iovanu, | La sfići Iovanu scrijitoriu). Moglo bi se reći da su svi ženski demoni u kulturi Vlaha i Bugara još uvek nedovoljno definisani verovatno što je njihov razvoj ukinut uticajem hrišćanstva ili pak zato što su se njihove osobine vremenom međusobno prožele. Tako da u daljim proučavanjima demona bilo koje i(li) bilo kakve bolesti moramo imati u vidu te međusobne uticaje i prožimanja.

II 1-II 2 *Teftar* i *pisaljka*, dva veoma značajna motiva demona Jude, odnosno Samodive, odnosno Čume, u bugarskoj narodnoj tradiciji po svojoj funkciji poistovećuju se sa motivom *knjige* i *pera* demona smrti i sudbine Samodive u vlaškim posmrtnim pesmama, *petrekaturama*. Motiv *knjige* u koju su upisane duše pokojnika, inače, pojavljuje se u mnogim indoevropskim kulturama.

III 1-III 2 Motiv *samodivske trpeze* (sofre) u bugarskoj kao i *čumine trpeze* ili *daće halama* u vlaškoj tradicionalnoj kulturi veoma je poznat. Naime, u vlaškim posmrtnim pesmama, *petrekaturama*, spomenuta je *trpeza bogova* za kojima se dočekuju duše pokojnika što se lepo može videti u sledećim stihovima iz Ranovca (stih. 85-87, 90-99, 148-162): “Evo pokojnika, ide | Do stolova postavljenih, | Za kojima sede sveci. | ... | Dobar dan on njima prizva. | Svi mu sveci uzvraće, | A i svetac ponajveći. | Sa stolice on mi usta, | Pokojniku stolac dade, | Potom mu ovako reče: | “Na stolicu ovu sedi, | Stolica je ova carska. | Dok je sveta, neka ti je, | Neka tebi Bog oprosti.” | ... | Iduć' Rajem on mi stiže | Do stolova postavljenih, | Za kojima sede sveci. | Kada stiže do stolova, | On im prizva dobar dan. | Svi mu sveci uzvraće, | A i svetac ponajveći. | Sa stolice on mi usta, | Pokojniku stolac dade, | A potom mu vako reče: | “Na stolicu ovu sedni, | Ovu stolicu za odmor. | Dok je sveta, neka ti je, | Dok je sveta i vekova, | Neka ti je Bog oprosti.” (Iel tot merža cît merža-re, | Merža la astal'e-nćinsă, | Toaće dă sfînt s-cuprinsă. | ... | Bună dăua iel l'e da-re. | Toţ sfîntî îi mulţămîa-re, | Da şî sfîntu ş-al măi mare. | Dă pră scamn iel să scula-re, | Şî scamnu la-l mort iel da-re, | Şî d-în gură aşa-i

spuňa-re: | “Şed tu pră scamnel-osta, | Scamn ie d-în paraŋie. | Păná lumja-şa
să-ŋ fiŋe, | Dumne-Dău fiŋe să-ŋ ierće.” | ... | Merza iel pr-în Rai cît merza |
Merza la astal'e-nćinsă, | Toăce cu sfinŋ s-cuprinsă. | Cîn-la astal'e d-oŋunza |
Iel iar bună đăua l'e da. | Şi toŋ sfinŋ iŋ mulŋămia, | Da şi sfinŋu ş-al măi mare.
| Dă pră scamn iel să scula-re, | Şi scamnu la-l mort iŋ da-re, | Şi dîn gură aša-
i spuňa-re: | “Şed tu al mort pră scamnel, | Scamn ie la loc dă ođină. | Păná
lumja-şa să-ŋ fiŋe, | Păná lumja şi veşija, | Bog da pros-şi oprostît.”), ili kao u
vlaškoj “svetačkoj pesmi” (*a sfinŋilor cîntec*¹⁸) iz Kobilja (stih. 1-19), u kojoj
su navedena paganska kosmička boŋanstva, Sunce, Luna, Mars, Jupiter,
Merkur i Venera, ali, pod izvesnim uticajem hrišćanstva, i sveti Ilija sa se-
strom Angelinom, sveti Nikola itd: “Gore ukraj neba, | Na izlasku Sunca, | U
središtu mulja, | Ispod grane Tise, | Svecima je okružena. | Ko za stolom se-
di, | Luna, Mars i Jupiter, | Merkur i Subota | I sveta Nedelja, | Sveta majka
Venera. | A u čelo stola | Sedi svetac, sveti Jovan, | S bratom svojim Svet-Ili-
jom | I sa sestrom Angelinom, | Što večeru, praznik, nosi. | A na kraju stola |
Svet-Nikola pase konja, | Svet-Nikola prosedi, | Od davnina otac naš. | ... |”
(Sus în cornul ceriului, | Răsăritul Soarelui, | În mijlocul nămolului¹⁹, | Stă
sub creang de lemn de cisă²⁰, | Toată de prasnic cuprinsă. | La masă cine
şedea, | Joia, Lunea şi Marŋea, | Miercurea şi Sâmbăta, | Şi sfânta Dumineca,
| Sfânta Maică Vinerea. | Dar în capul lui astal²¹, | Şede sfântul Sfet Iovan |
Cu frate-su Pântilie | Şi soru-sa Anghelina, | Ce duce praznicul şi cina. | Pre
dă margină d’astal, | Sfet Nicola paşte un cal, | Sfet Nicola cel cărunt, | Taica
nost’al de mult | ...)

IV 1-IV 2 U bugarskom folkloru *čuma*, odnosno *juda* je “grad gradila | na
nebu ispred oblaka” (*град градила | на небото пред облаци*), odnosno *samo-
vila* “ni na nebu, ni na zemlji, | tamo negde pod oblake” (*ни на небе, ни
на зemi | току-така под облака*), dok o tome nema ni pomena o *samodivi*
u folkloru Vlaha. Dok je socijalna struktura onih koji su smrtno oboleli od
Čume u bugarskoj tradicionalnoj kulturi veoma siromašna opisima, odnosno
ima *junake* (masculinum), *devojke* i *neveste bezdetkinje* (femininum) i *deči-
cu odabranu* (neutrum) dotle je socijalna struktura, kao što se može videti u

¹⁸ A. Dumitrescu Jippă şi O. Metea, *Timocul*, Bucureşti, 1943, pag. 65. Rumunska orto-
grafija je preuzeta sa originalom, mada prostor na kome je pesma zabeležena podleže drugim
ortografskim pravilima, dok je prevod preuzet iz knj. C. Гацовић, *Путеви истине* ... стр.
160

¹⁹ U stihovima *Petrecături* iz Nikoličeva II ovaj motiv je razvijeniji, kao npr. “*Bajalnice
koje vrište / U mulju, u zelenom blatu / I u žabljem kreketanju*”.

²⁰ Na ovom mestu autori upućuju na napomenu u kojoj navode reč “*brad*”, što znači da ti-
su poistovećuju sa bradom (borom).

²¹ Na ovom mestu autori upućuju na napomenu u kojoj navode reč *Masă mare* (Veliki
sto).

stihovima *petrekatura*, onih koje demon smrti i sudbine *Samodiva* pribire k sebi veoma bogata opisima. Tu se pominju *deke belobrade*, *bakice*, *neveste*, *udavače*, *bebice u pelenama*, *devojke*, *pastiri*, *spremonošci*, *školarci*, *momci*, *vojvode*, *stegonoše*, *kmetovi i kmetice*, *vojnici*, *bećari*, *junaci*, *mlade sa mlađoženjama*, *starci*, *žene* itd. gde nalazimo i opise pojedinih delova narodne nošnje kao što su *tozluci*, *oprezi*, *ukrasi*, *torbice*, *perjanice*, *šubare*, *frulanke*, *crni i crveni pojasevi*, *kaiševi*, *kaftani*, *ajne*, *paun perja*, *ukrasna ogledala*, *bele i crvene marama*, *gunjevi*, *vela*, a od oružja navedene su *tojage*, *sablje*, *puške* itd. itd. Detaljni opisi socijalne strukture u stihovima *petrekatura*, pored očuvanih kosmogonijskih, eshatoloških i mitoloških prežitaka indoevropske starine, svakako govore da su to implikacije iz kasnijih vremena.